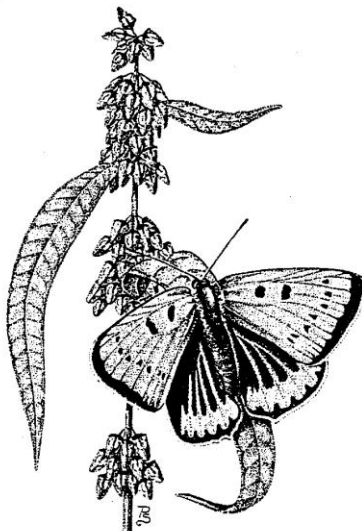

13^e jaargang
oktober 2009

Flinterwille

Vlinderwerkgroep Friesland

Afdeling Noord van de
Nederlandse Entomologische Vereniging

VOORWOORD

Beste vlindervrienden,

voor u ligt een unieke Flinterwille: voor het eerst hebben we vier pagina's gevuld met kleurenfoto's. Het zijn foto's van vlinders, die in diverse artikelen in deze Flinterwille besproken worden. Natuurlijk worden de kosten wat hoger, maar ik denk dat dit zeker een meerwaarde betekent en ben benieuwd wat jullie er van vinden.

Dat 2009 een uitstekend jaar voor de dagvlinders is geweest zullen jullie allemaal wel gemerkt hebben en dat vindt zijn weerslag ook in deze Flinterwille. Vooral de Distelvlinder deed het erg goed. Minder goed nieuws komt er van het front van de kwetsbare vlinders. Het Gentiaanblauwtje was de laatste jaren al verdwenen uit een aantal natuurgebieden zoals het Wijnjeterper Schar en de Blauwe Bossen. Het leek er op, dat er nog een populatie was die zich kon handhaven in de buurt van Oldeberkoop. Helaas bereiken ons nu berichten, dat het Gentiaanblauwtje daar dit jaar ook niet meer is waargenomen. Ook is er geen ei-afzetting op de bloemen van de Klokjesgentiaan gezien. En dat zou betekenen dat deze vlinder verdwenen is uit Friesland. Gelukkig weten andere kwetsbare soorten, zoals de Aardbeivlinder en het Veenhooibeestje, zich nog te handhaven in Friesland. Maar ook de Aardbeivlinder zit op het randje, er worden elk jaar maar enkele tientallen exemplaren waargenomen. Van het Veenhooibeestje zijn de berichten beter, deze vlinder heeft het gelukkig ook het afgelopen jaar weer prima gedaan in het Fochtelooërveen.

Om alvast te noteren: de jaarlijkse determinatiedag wordt komend jaar gehouden op zaterdag 16 januari vanaf 11 uur, weer in Hemrik.

We hopen op de najaarsbijeenkomst weer veel nieuws te horen van onze leden betreffende hun ervaringen van het afgelopen seizoen.

Graag tot zondagmiddag 15 november in Ureterp!

Siep Sinnema

INHOUD

Voorwoord	pag.	1
Inhoud		2
Aankondiging Najaarsbijeenkomst 2009		3
Verslag voorjaarsbijeenkomst 2009.	Gerard Bergsma	4
Verslag excursie ‘Ontwijk’ bij Donkerbroek	Gerard Bergsma	8
Excursie Lendevallei op 4 juli 2009	Jannie Sinnema	10
De Grote Weerschijnvlinder in de Lendevallei	Mariske Pemmelaar	12
Kleurenfoto’s		13
Karmozijnrood Weeskind	Gerrit Tuinstra	16
Verslag excursie Katlijker Heide	Gerrit Tuinstra	17
9 juli 2010: Nationale Nachtvlinder Nacht	Siep Sinnema	20
Zes lampen in één gebied: de toegevoegde waarde die extra lampen leveren op het aantal waargenomen nachtvlindersoorten	Siep Sinnema	20
Het laatste nieuws uit St. Nicolaasga	Andy Saunders	22
Distelvlinderinvasie in 2009	John Boosman	24
Aberratie distelvlinder en kleine vos waargenomen in 2009	Gerrit Tuinstra	25
Ledenmutaties		28
Belangrijke data		29

Aankondiging najaarsbijeenkomst

Hierbij nodigen wij u uit voor de najaarsbijeenkomst van de Vlinderwerkgroep Friesland op zondag 15 november 2009 in **de Fûgelhelling, De Feart 1 te Ureterp**. Aanvangstijd: 's middags om 14.00 uur.

De indeling van deze middag is als volgt:

1. Opening.
2. Verslag voorjaarsbijeenkomst.
3. Algemene mededelingen en ingekomen stukken.
4. Ervaringen/mededelingen/eigen inbreng van en door leden.
U kunt allerlei zaken meenemen, zoals vind- en kweekmateriaal, foto's, dia's, boeken, cd-roms etc. en daar iets over vertellen, of vragen over stellen.
5. Pauze.
6. Vlinders van Burkina Faso: een overzicht (door Siep Sinnema).
7. Presentatie over trekvlinders (door Gerrit Tuinstra).
8. Vertoning van de film 'Vlinders op de Heide' van de Vlinderstichting.
9. Rondvraag.
10. Sluiting.

Attentiepunten:

- Als u dia's of cd-roms hebt meegenomen, verzoeken wij u dit voorafgaande aan de bijeenkomst even bij de secretaris of de voorzitter te melden.
- De contributie (EUR 5,00 per jaar) kan worden voldaan bij onze penningmeester Luut de Zee. Overmaken kan ook naar gironummer 7223259 ten name van L. de Zee te Joure.
- Ingevulde waarnemingsformulieren kunt u zoals gebruikelijk inleveren bij Jannie Sinnema.
- Indien u over een computer beschikt, dan verzoeken wij u vriendelijk de gegevens in **excel** in te voeren en het bestand ten behoeve van de vlinderdatabase Friesland te mailen aan Siep & Jannie Sinnema, email-adres: **s.g.sinnema@wanadoo.nl**
Voor de excel-file (opmaakprofiel) kunt u zich wenden tot Siep Sinnema, die dit in een bestandje naar u toe kan mailen.
- Wanneer u een (nieuw) emailadres hebt, verzoeken wij u deze op de presentielijst te vermelden, zodat wij u af en toe berichten kunnen zenden.

Namens het bestuur van de Vlinderwerkgroep Friesland.
Gerard Bergsma - secretaris.

De voorjaarsbijeenkomst van de Vlinderwerkgroep Friesland vond plaats op donderdag 16 april 2009 ('s avonds) in de Fûgelhelling te Ureterp. Aanwezig waren 32 leden.

1. Opening.

Voorzitter Siep Sinnema opent de bijeenkomst en heet iedereen van harte welkom, in het bijzonder Pauline Arends.

Wiebe Poppe, Kees Smit, Henk Post en Ria Sneek hebben zich afgemeld.

Direct na de aftrap worden we verrast door een kauw, die door het open raam naar binnen vliegt en brutaal op diverse tafels neerstrijkt op zoek naar voedsel. Het kost nogal wat moeite om het dier weer het raam uit te krijgen.

Het is momenteel mooi vlinderweer; de Oranjetipjes vliegen alweer en masse rond. Het probleem met de FFF (Fryske Feriening foar Fjildbiology) over de oprichting van een tweede vlinderwerkgroep in Friesland onder auspiciën van de FFF is inmiddels uit de wereld. De FFF ziet er vanaf. Gerrit Tuinstra (bestuurslid Vlinderwerkgroep Friesland) zal voortaan als contactpersoon fungeren tussen VWGF en FFF.

De atlas 'Dagvlinders in Fryslân' is nog steeds voor € 5,00 per stuk te koop bij het bestuur van de Vlinderwerkgroep Friesland. Een leuk cadeau voor vrienden en familie!

In juli van dit jaar gaan weer enkele leden van de Vlinderwerkgroep met Hein Boersma op expeditie; nu naar het onbekende Burkina Faso in het hart van West-Afrika.

De Secties 'Snellen' en 'Ter Haar' van de Nederlandse Entomologische Vereniging (NEV) hebben op 26-27-28 juni aanstaande een weekendexcursie gepland in het stroomdalgebied van de Drentsche Aa.

2. Verslag najaarsbijeenkomst.

Er zijn geen opmerkingen over het verslag.

3. Algemene mededelingen en ingekomen stukken.

De Vlinderstichting heeft recentelijk '*de nieuwe veldgids Dagvlinders*' uitgebracht.

Er is een nieuw vlinderboek verschenen, namelijk '*British Moths and Butterflies*' een fotografische gids over (in Engeland voorkomende) dag- en nachtvlinders; van zowel de macro's als micro's (en ook van rupsen, poppen en eitjes) staan prachtige en haarscherpe foto's afgebeeld. De auteur is Chris Manley. Zie www.acblack.com (ISBN nummer 978-0-7136-8636-4). De eerste druk is al uitverkocht. De tweede druk verwacht men in 2010.

De ingekomen stukken worden voorgelezen door de secretaris.

4. Ervaringen, mededelingen, inbreng van en door leden.

- John Boosman: heeft tot nu toe 80 exemplaren van 11 vlindersoorten genoteerd.
- Johan Meijer: veel Oranjetipjes en een Landkaartje.
- Willem de Jong: Oranjetipje in Leeuwarden en een Dagnauwoog op Terschelling.
- Hessel Hoornveld jr.: 14 april Distelvlinder (Bakkeveen). Foto's van de voelspriet van de Grote wintervlinder plus enkele winterfoto's van o.a. ijskristallen.
- Tymo Muus: Boomblauwtje, Bont zandoogje. Met de lamp al 12 macro's en 13 micro's gevangen. Hij heeft drie nieuwe soorten voor Friesland.
  - Anja Kerkhof: Zag Groot koolwitje uit de pop komen, die daarna direct door haar kat is opgegeten. Wat de komende excursie in 'Ontwijk' bij Donkerbroek betreft: er zijn wel dagvlinders van bekend, maar geen nachtvlindersoorten.
- Astrid Landsaat: Atalanta in de tuin in Groningen.
- Pauline Arends: nog geen Bonte Zandoogjes gezien in Drenthe. Een collega heeft een Rouwmantel waargenomen.
- Abel Jagersma: Oranjetipje, Bonte zandoogjes, Boomblauwtje en *Xylocampa areola* (Kamperfoelie-uil).
- Reinie Piersma: Boomblauwtje en al een Icarusblauwtje.
- Andy Saunders: Oranjetipje, Bont zandoogje, *Lycia hirtaria* (dunvlerkspanner).
- Heert Hein Kuipers: Citroenvlinder, Dagnauwoog.
- Judith Bouma: Gehakkelde aurelia, Groentjes in het Fochtelooërveen. Op haar nieuwe site www.fochteloerveen.info kan men terecht voor meer informatie.
- Harm Westra: Boomblauwtjes en witjes.
- Dick Goslinga: De Oranjetipjes kwamen uit de door hem bewaarde poppen tevoorschijn. 2008 vond hij een dramatisch slecht vlinderjaar. Van de Zilveren Maan slechts twee exemplaren gezien van de tweede generatie.
  - Germ Jonker: heeft rupsen van *Lymantria dispar* (Plakker) bij zich voor de liefhebber.
- Gerrit Tuinstra: Zag op 10 april 2 vrouwtjes van het Oranjetipje. Nog iets over onze website met betrekking tot de voorlopige atlas van de macro-nachtvlinders in Friesland. Gerrit verzoekt iedereen om foto's van uiltjes (*Noctuidae*) aan te leveren. Tevens wordt er voor de atlas gewerkt aan vliegtijddiagrammen en verspreidingskaartjes.

5. Pauze.

6. Veenvlinders in Drenthe door Pauline Arends (Vlinderwerkgroep Drenthe).

Pauline zit in het bestuur van de Vlinderwerkgroep Drenthe. In het dagelijks leven werkt ze voor Staatsbosbeheer. Haar powerpointpresentatie "**Veenvlinders in de knel?**" gaat over het Veenbesblauwtje (*Plebeius optilete*), het Veenhooibeestje (*Coenonympha tullia*) en de Veenbesparelmoervlinder (*Boloria aquilonaris*).

Ondanks het positieve nieuws van de Vlinderstichting gaat het in de praktijk erg slecht met de veenvlinders.

De eerste beschreven Nederlandse waarneming van het **Veenbesblauwtje** is van Varsseveld (1854). Tussen 1903 en 1909 zijn er meldingen van De Punt in de provincie Groningen. Tussen 1941 en 1963 werd deze vlinder ook gesignaleerd in een open bos bij Norg. Ook waren er tijdelijke populaties in Twente, het Wooldsche Veen in de Achterhoek en in het Leggelder- en Wapserveld in Drenthe. In 1963 werd het Veenbesblauwtje voor het eerst waargenomen in het Dwingelderveld. In de jaren tachtig zijn er alleen nog populaties gevonden in Drenthe (diverse vennen), in de Achterhoek (het Wooldsche Veen) en in Groningen (Sellingen). Momenteel is het Veenbesblauwtje een uiterst zeldzame standvlinder, die alleen nog voorkomt in het Dwingelderveld en in Sellingen.

De oudst bekende waarneming van de **Veenbesparelmoervlinder** dateert uit 1859 bij De Punt in Groningen. Het is een vlinder met zeer kenmerkende ondervleugels. Aan het begin van de twintigste eeuw werd de soort ontdekt bij Venlo en vervolgens op diverse plaatsen in Drenthe en in het Wooldsche Veen bij Winterswijk. Tegenwoordig is de Veenbesparelmoervlinder eveneens een uiterst zeldzame standvlinder, die alleen nog voorkomt in de provincie Drenthe. Geen van de huidige bekende locaties telt meer dan enkele tientallen vlinders en alle dreigen op korte termijn te verdwijnen. In 1993 zijn in het Bargerveen Veenbesparelmoervlinders vanuit het Dwingelderveld uitgezet, maar dit heeft niet tot vestiging geleid.

Het Veenbesblauwtje en de Veenbesparelmoervlinder leven in hoogveentjes die door bos worden omgeven en langs de oevers van vennen met hoogveenontwikkeling. Vaak zijn in het leefgebieden verschillende stadia van hoogveenontwikkeling aanwezig, meestal door kleinschalige verveningen in het verleden. Er groeit tevens veel kleine veenbes en lavendelheide en de gebieden staan onder invloed van enigszins gebufferd, maar voedselarm grondwater. De waardplant van beide vlindersoorten is veenbes; voor het Veenbesblauwtje ook lavendelheide en kraaiheide. De vlinders voeden zich met nectar van gewone dopheide.

Het **Veenhooibeestje** was aan het begin van de twintigste eeuw een algemeen vlindertje dat in vrijwel alle hoogvenen en veentjes van de zand- en veengronden voorkwam. In de jaren tachtig van de vorige eeuw was het nog een vrij zeldzame standvlinder. Het vloog toen nog in een redelijk aantal in vennen en veentjes in Drenthe, Overijssel, de Achterhoek en in de Grote Peel. Daarbuiten waren nog enkele geïsoleerde populaties in Friesland te vinden. Toch bleef de achteruitgang van populaties doorgaan, ook in terreinen waar weinig veranderde, zoals bijvoorbeeld in het Wooldsche Veen. De populatie in de Grote Peel verdween, evenals de populaties op veel andere plekken in de leefgebieden. Inmiddels is het Veenhooibeestje een uiterst zeldzame standvlinder met zijn grootste populaties in het Fochteloërveen (Friesland/Drenthe) en het Hingsteveen (Drenthe). Het Veenhooibeestje leeft op voedselarme plaatsen in moerassen, veengebieden, natte heiden en verveende randen langs heidevennen. Kenmerkend is een

mozaïekvegetatie met een polvormige groeiwijze van eenarig wollegras en een behoorlijke bedekking van struik- en dopheide. De vlinders zijn vooral te vinden op de overgang van de bulten naar de slenken van hoogvenen en in de vochtige randzones van hoogvenen en veentjes. De waardplant van het Veenhooibeestje is vooral eenarig wollegras; daarnaast worden ook wel eens grassen gebruikt, zoals pijpenstrootje. In Nederland zijn alleen rupsen op eenarig wollegras gevonden. De vlinders drinken nectar van gewone dopheide, al is het niet aangetoond dat dit absoluut noodzakelijk is voor hun activiteiten en voor het leggen van eitjes.

Voorkomen van veenvlinders in 2008:

Veenbesblauwtje op 5 locaties in Drenthe en Groningen.

Veenbesparelmoervlinder op 6 locaties in Drenthe.

Veenhooibeestje op 4 locaties in Drenthe en op 1 locatie in Friesland.

Meerjarenprogramma Soortenbeleid van het ministerie van LNV

- Beschermingsplan veenvlinders 2001-2005

- Bescherming veenvlinders bij Staatsbosbeheer 2004

Doelstelling:

- Verschaffen van een actuele stand van zaken van de veenvlinders.
- Het beoordelen van de geschiktheid van terreinen.
- Het opstellen van beheeradviezen en een plan van aanpak.
Onderdeel hiervan is een excursie naar referentiegebieden in Duitsland en Denemarken.
- Doel: duidelijkheid over de relatie tussen het voorkomen en de ecologie van de drie vlindersoorten en hun waardplanten en andere terreinkenmerken.

De deelnemers: Staatsbosbeheer, de Vlinderstichting, Veldwerk Nederland, Stichting Bargerveen, Frits Bink.

Het beoordelen van de geschiktheid van terreinen met behulp van een protocol:

Het protocol kan benut worden bij:

- Beoordelen van de kansrijkdom van actuele en potentiële locaties voor het herstel of herintroductie van veenvlinders.
- Aangeven van knelpunten voor de kwaliteit van leefgebieden voor de veenvlinders. Bijvoorbeeld Hydrologie, aanbod van nectar- en waardplanten.
- Welke maatregelen er uitgevoerd moeten worden.

Het protocol is getoetst in een aantal referentiegebieden in Duitsland en Denemarken.

Resultaten van het protocol: Er zijn totaal 427 vennen in Drenthe onderzocht. Er moeten nog 100 vennen worden onderzocht. De vennen/veentjes worden ingedeeld in kansrijke, matig kansrijke en kansarme terreinen.

Kennislacune en vragen:

- Nectarbehoefte.
- Microklimaat en structuur.
- Verzuring: verandering van de voedselkwaliteit van de kleine veenbes.
- Invloed van de predatie op kleine populaties.

7. Rondvraag.

Er zijn geen vragen of opmerkingen.

8. Sluiting.

Siep Sinnema bedankt Pauline voor haar mooie presentatie over dit boeiende en helaas ook dramatische onderwerp en overhandigt haar een attentie. Daarna wenst hij allen een goede thuisreis.

Mutaties ledenlijst

Verslag excursie ‘Ontwijk’ bij Donkerbroek 16 mei 2009 Gerard Bergsma

Op de parkeerplaats vlakbij de ingang van het bos ‘Ontwijk’ komen 12 excursie-gegadigden opdagen. De dag begint zonnig met lichte wolkjes aan de hemel. Bij aanvang van de excursie is de lucht voor ¾ deel bewolkt bij een temperatuur van 17 graden Celsius. Het wordt een leuke wandeling door het gevarieerde bos met een diversiteit aan loofbomen, dennen, sparren. Het aantal rupsen op de route is niet te tellen. Een opsomming van rupsensoorten:

Uilen	Dubbelstipvoorjaarsuil (<i>Perigrapha munda</i>)
	Wachtervlinder (<i>Eupsilia transversa</i>)
	Kleine voorjaarsuil (<i>Orthosia cruda</i>)
	Tweestreepvoorjaarsuil (<i>Orthosia cerasi</i>)
	Piramidevlinder (<i>Amphipyra pyramidea</i>)
	Schijn-piramidevlinder (<i>Amphipyra berbera</i>)
	Kromzitter (<i>Asteroscopus sphinx</i>)
	Hyena (<i>Cosmia trapezina</i>)
	Roodbont heide-uiltje (<i>Anarta myrtilli</i>).
Spanners	Perentak (<i>Phigalia pilosaria</i>)
	Kleine wintervlinder (<i>Operophtera brumata</i>)
	Grote wintervlinder (<i>Erannis defoliaria</i>)
	Gepluimde spanner (<i>Colotois pennaria</i>)
	Najaarsspanner (<i>Agriopsis aurantiaria</i>)

	Voorjaarsspanner (<i>Apocheima hispidaria</i>)
	Kleine voorjaarsspanner (<i>Agriopis leucophaearia</i>)
	Grote voorjaarsspanner (<i>Agriopis marginaria</i>)
	Gewone spikkelspanner (<i>Ectropis crepuscularia</i>),
	Herfstspanner (<i>Epirrita dilutata</i>)
Overige	Donsvlinder (<i>Euproctis similis</i>)
families	Ringelrups (<i>Malacosoma neustria</i>),
	Bruine metaalvlinder (<i>Rhagades pruni</i>)

Het aantal dagvlinders wat we tijdens de wandeling zien valt wat tegen, slechts zes soorten:: Klein koolwitje, Klein geaderd witje, Citroenvlinder, Groentje, Bont zandoogje en Distelvlinder. Vermeldenswaard is nog de vondst op een heideterrein van een vrouwtje van de Nachtpauwoog (*Saturnia pavonia*). Hiervan worden driftig foto's gemaakt. Na de middageditie gaan we een hapje eten in een snackbar in Donkerbroek. Hier kunnen we op ons gemak ervaringen uitwisselen; altijd gezellig. 's Avonds zijn er nog zes deelnemers over om te lichten. Eerst nog een avondwandeling en zoeken naar rupsen van de Schijn-piramidevlinder (*Amphipyra berbera*) wat uiteindelijk ook lukt. Ze blijken in de praktijk toch lastig te onderscheiden van de rups van de gewone Piramidevlinder (*Amphipyra pyramidea*). In de schemering plaatsen we aan de westkant van het bos een viertal lampen. Het is windstil; de temperatuur is 12 graden Celsius. Om 22.00 uur valt er plotseling water uit de hemel. Een klein maar geniepig regenbuitje passeert ons op zijn weg naar het oosten. Bezuiden onze locatie schijnt veel meer regen te vallen, vernemen we van onze contactpersoon die 'buienradar' (ten behoeve van ons) in de gaten houdt. Dit was een schampschot. Gelukkig blijft het daarna droog. De lampen trekken naast een aantal nachtvinders ook hordes meikevers aan. De lakens zijn er mee bezaaid. Uiteindelijk wordt de score zo'n veertigtal soorten nachtvinders. Niet zo best, maar de opkomende grondmist plus de terreur van de grote aantallen meikevers in combinatie met de vrij lage temperatuur en de aanhoudende dreiging van regenbuien doen ons besluiten er na enkele uurtjes mee te stoppen. Toch kunnen we terugkijken op een leuke excursie in een prachtig gebied.

Excursie Lendevallei op 4 juli 2009 Jannie Sinnema

Het hoofddoel van deze excursie was het waarnemen van de Grote Weerschijnvlinder (*Apatura iris*) en daarom was deze excursie in de Lendevallei in de vliegtijd van deze vlinder georganiseerd. De Lendevallei is een natuurreservaat van It Fryske Gea. Gerrit Tuinstra was de dag ervoor (3 juli) al in het gebied gaan rondkijken en had al zo'n twintig weerschijnvlinders zien vliegen, ook aan de zuidzijde van de Lende en bij het fietspad. Uit de literatuur was bekend dat deze dagvlinder op stinkend aas afkomt; vandaar dat we een week eerder reeds garnalen hadden gekocht om te laten rotten. Deze stinkende garnalen werden in vallen gelegd, op dezelfde manier waarop we in Ghana ook dagvlinders hadden gelokt. De vallen waren geleend van Hein Boersma (zie Flinterwille maart 2008). Helaas kwamen op deze garnalen alleen veel vliegen af en bleven de weerschijnvlinders boven in de boomtoppen vliegen. Uiteindelijk kwam één Grote Weerschijnvlinder naar beneden om zich te voeden met boomsap uit een Populier (zie artikel elders in deze Flinterwille).

In totaal zijn er deze middag ongeveer twintig Grote Weerschijnvlinders gesignaleerd. Dat is heel bijzonder; zelfs de Leeuwarder Courant wijdde er een artikel aan op 16 juli 2009. In de atlas "Dagvlinders in Fryslân" uit het jaar 2000 wordt deze dagvlinder nog genoemd bij de zwervers en dwaalgasten. Er wordt hierin vermeld dat er waarschijnlijk sprake was van een kortstondige vestiging, omdat er in 1996 en in 1998 meldingen van deze dagvlinders waren binnen gekomen uit de omgeving van Wolvega. Vermoedelijk bestaat al jaren hier nu een populatie Grote Weerschijnvlinders en heeft deze zeldzame dagvlinder zich definitief in de Lendevallei gevestigd.

Op deze middag heeft Gerrit ook vallen geplaatst met het feromoon van de Wilgenwesvlinder (*Synanthedon formicaeformis*). Aan het eind van de middag zaten er 12 mannetjes van de wilgenwesvlinder in. Ook zagen we bij een grote oude boom een Hoornaarvlinder (*Sesia apiformis*) vliegen. Verder zagen we in dit gebied met bloemrijke graslandjes en slootkanten enkele Sint Jansvlinders (*Zygaena filipendulae*). Ook werden er uit de vegetatie onder de struiken enkele spanners opgejaagd, zoals de Geblokte Stipspanner (*Idaea emarginata*) en de Wilgendwergspanner (*Eupithecia tenuiata*). De rups van deze bloemspanner leeft op Wilgen en was in deze omgeving te verwachten.

Aan het eind van de middag bleek dat we toch nog 14 verschillende dagvlinders hadden gezien, waaronder enkele Eikepages (*Neozephyrus quercus*) en de Gehakelde Aurelia (*Polygonia c-album*). Gerrit Tuinstra had een dag eerder ook een Geelsprietdikkopje (*Thymelicus sylvestris*) waargenomen aan de zuidzijde van de Lendevallei.

In de zon op een terras in Wolvega werd de excursie voortgezet en vulden we allen onze maag met een heerlijke warme hap! In de schemering gingen we op zoek naar nachtvinders; Gerrit zag laag over het gras nog een beschadigd vrouwtje Grote

Weerschijnvlinder vliegen. Verder werden er microvlinders gevangen, die voor het merendeel nog moeten worden uitgezocht en daarom nu niet worden beschreven. We zagen veel stippelmotten van de Vogelkers en Wilg.

's Avonds werden de lampen op zes verschillende plaatsen neer gezet. Abel en Francisca Jagersma en Henk met Auke Hunneman zetten hun lichtopstelling in de buurt van de molen, waar Tom Jager woont. In dit gedeelte van het natuurreservaat waren we 's middags niet geweest. Op 5 juli zijn in dit uurhok (197-541) door de Libellenwerkgroep Hynstebyter ook Grote Weerschijnvlinders gesignaleerd (pers.med. G.Tuinstra). De andere vier lampen werden in twee andere uurhokken geplaatst: 198-542 (Gerard Bergsma en Andy Saunders) en 199-542 (Gerrit Tuinstra, Siep en Jannie Sinnema).

In totaal zijn er deze avond ongeveer 145 verschillende soorten macrovlinders waargenomen, waaronder 42 soorten spanners en 62 soorten uilen en 4 soorten pijlstaarten. Een bijzondere vangst was de Poelruitspanner (*Gagitodes sagittata*).

Poelruitspanner
(*Gagitodes sagittata*).
Foto: S.G.Sinnema

Deze spanner is zeldzaam, maar was wel al bekend uit Zuidoost Friesland. Op 13-8-2005 vonden Henk en Auke Hunneman twee rupsen op Poelruit in de Lendevallei bij Steggerda (Flinterwille maart 2006). Andere soorten die karakteristiek in vochtige terreinen voorkomen en die deze avond zijn waargenomen, zijn natuurlijk de Drinker of Rietvink (*Euthrix potatoria*), het Rietluipaard (*Phragmataecia castaneae*) en de uilen: Moeras-w-uil (*Lacanobia splendens*), Egale Rietboorder (*Arenostola phragmitidis*), Smalvleugelrietboorder (*Chilodes maritima*), Grijsze Grasuil (*Mythimna pudorina*), Spitsvleugelgrasuil (*Mythimna straminea*) en de Stippelsnuituil (*Macročhila cribrumalis*). Tevens werd een exemplaar van de Paddenstoeluil (*Parascotia fuliginaria*) op het laken waargenomen. Deze uil, die op een spanner lijkt, leeft in een vochtige omgeving, omdat de rups leeft op sommige paddenstoelen en korstmossen.

Elders in deze Flinterwille wordt nog ingegaan op het resultaat van de inventarisatie door middel van lampen op 6 verschillende locaties in het gebied.

De Grote Weerschijnvlinder in de Lendevallei   Mariske Pemmelaar

In maart schreef ik voor 2009 drie vlinderexcursies in mijn agenda. Eén er van was op 4 juli in de Lendevallei bij Wolvega. Dan zou de Vlinderwerkgroep Friesland op zoek gaan naar de Grote Weerschijnvlinder, las ik in het voorjaarsnummer van Flinterwille. Wauw, de Grote Weerschijnvlinder! Een grote zeldzaamheid voor Nederland, die ik alleen maar uit de boekjes ken.

Alles werkte mee op die zomerse vierde juli. Het weer: zonnig en warm, ruim boven de 20 graden. De tijd: precies de tijd dat de Weerschijnvlinder vliegt, van eind juni tot begin augustus. De plek: vochtige loofbossen met veel Wilgenstruweel (Boswilg en Grauwe Wilg), langwerpige open ruimten langs bosranden en landschappelijk opvallende bomen. De organisatoren van de Vlinderwerkgroep wilden niets aan het toeval overlaten. Ze hebben vallen met lokaas langs de route opgehangen. Stinkende garnalen moesten de Weerschijnvlinder lokken. De vlinder houdt van honingdauw, neemt zout op uit uitwerpselen van dode dieren en drinkt boomsappen uit vooral de oude Populierenstam.

Al direct bij de entree van het natuurgebied Lendevallei fladderden heel veel soorten vlinders om ons heen. Maar om de Grote Weerschijnvlinder te zien moesten we naar boven kijken. Hoog boven de toppen van de Wilgen. We moesten letten op een vlinder met een snel heen en weer kerend vlieggedrag. Door de schutkleur vielen ze niet erg op. De fameuze blauwe weerschijn is echter alleen zichtbaar op het mannetje als de zon er op een bepaalde manier op schijnt. Na een paar 100 meter lopen, tot daar waar de vallen waren opgehangen, zagen we heel hoog boven de Wilgen de eerste Weerschijnvlinders vliegen. Zo hoog dat wij ze nauwelijks met het blote oog konden waar nemen. Door het vlieggedrag konden we ze, na uitleg, toch duidelijk waarnemen. Een verrekijker was onontbeerlijk. Toen er één neerstreek op een de top van een wilg gingen de fototoestellen in de aanslag.... Het is een hele kunst om op die afstand ze zelfs maar in de zoeker te vinden. Laat staan een mooie scherpe foto te maken om mee naar huis te nemen.

Maar .... we hebben ze gezien en niet één maar meer dan tien, misschien wel meer dan vijftien!

We wandelden door het hele natuurgebied. Een prachtig afwisselend landschap van hooilandjes, bosgebiedjes, struwelen, rietkragen en kraakheldere sloten. Als we de moed bijna hebben opgegeven om de Weerschijnvlinder van dichtbij te zien, gebeurt er een wonder. Jannie Sinnema, één van de stuwende krachten van de werkgroep, ziet er één op ons af vliegen! Hij komt naar ons toe en doet wat hij volgens de boekjes moet doen. Hij, want het is een hij, gaat op ooghoogte, op een hele dikke stam van een Populier zitten en drinkt.... En wij, wij stelden onze kamera's in. Eerst op afstand maar al snel worden we steeds gretiger en verdringen

De beervlinder *Cybosia mesomella*; links de meest voorkomende vorm, rechts de vorm “flava” (foto’s Gerrit Tuinstra)

Links de lichte en rechts de donkere vorm van *Apamea crenata* (foto’s Gerrit Tuinstra)

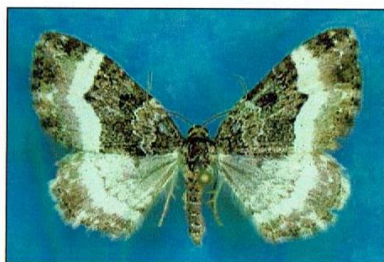

Links: aberratie kleine vos – *Aglais urticae* f. *semi-ichnusoides* (foto Gerrit Tuinstra)

Rechts: normale kleine vos (foto website Natural History Museum)

Boven en linksonder: *Vanessa cardui* f. *rogeri*, aberratie distelvlinder (foto's Wieb van der Heide); rechtsonder: normale vlinder (foto website Natural History Museum).

Links: *E. erosaria* (foto Andy Saunders); rechts *E. unangulata* (foto Gerrit Tuinstra).

Grote weerschijnvlinder (*Apatura iris*); Lindevallei (foto Mariske Pemmelaar).

Onderzijde grote weerschijnvlinder; Lindevallei (foto Gerrit Tuinstra)

Boven: rood weeskind (*Catocala nupta*); onder: karmozijnrood weeskind - *Catocala sponsa*, 14 augustus, Drachten (foto Gerrit Tuinstra).

In 2008 ving en Siep en Jannie Sinnema de bijzondere *C. sponsa* al in hun tuin. Er waren dat jaar meer waarnemingen van deze vlinder, verspreid over Nederland en buiten het gebied waar de soort van bekend is. In 2009 lijken er nog meer waarnemingen te zijn, ook weer verspreid over een groot deel van Nederland, inclusief Friesland, Groningen en Drenthe. Meer over deze prachtige vlinder tijdens de najaarsbijeenkomst van onze werkgroep op 15 november in De Fûgelhelling.

elkaar om het mooiste plaatje te maken. Pas als we de foto's van elkaar bekijken zien we dat het wel een heel moeilijke opgave was om de 'blauwe weerschijn' waar de vlinder zijn naam aan te danken heeft ook werkelijk vast te leggen.

Massale belangstelling voor een Grote Weerschijnvlinder.
(foto: Mariske Pemmelaar)

De blauwe weerschijn is goed te zien op de kleurenfoto op de middenpagina's. De 'blauwe weerschijn' is ook te zien op de website van de Vlinderwerkgroep Friesland (Bijzondere waarnemingen 2009 en archieven juli 2009).

Verslag excursie Katlijker Heide   Gerrit Tuinstra

Hoewel de excursie naar de Katlijker Heide op een dag gehouden werd die voor velen nog in de vakantie viel, namelijk op 15 augustus, was de belangstelling vrij groot. Dit kwam mede door de aanwezigheid van maar liefst drie generaties van de familie Hoornveld. Naast de senioren en junioren was dit keer ook een deel van de kleinkinderen aanwezig op de excursie. Ze mogen vaker mee, want ze trakteerden na afloop op een heerlijk ijsje. Nogmaals bedankt daarvoor. Erg lekker op een warme dag als deze! De temperatuur was vrij hoog, maar door een stevige wind hadden de meeste excursiegangers daar niet veel last van.

De excursie startte bij het bedrijfsgebouw van It Fryske Gea, eigenaar en beheerder van het gebied waarin de excursie plaatsvond. Het bedrijfsgebouw is geheel vernieuwd en er is een informatiecentrum gebouwd. Het centrum, met de naam “It Beekpronkje” (Friese naam van de weidebeekjuffer), is dagelijks geopend, maar onbemand. “Het centrum informeert bezoekers over de beekdalen in Zuidoost-Fryslân en het beekdal van de Tsjonger in het bijzonder. Centraal staat het ontstaan van de beekdalen, de huidige natuurwaarden en de maatregelen om de natuurlijke loop van de Tsjonger te herstellen. Speelse diensporen leiden de bezoekers door het centrum. Door verschillende kijkgaten, laden, geluidsknoppen en zelfs een batdetector kun je ontdekken welke dieren er allemaal in de beekdalen leven waaronder de das, rietvoorn, wulp, otter en ijsvogel.” (Tekst overgenomen van de website van It Fryske Gea.)

De Katlijker Heide (aan de noordkant van de Schoterlandse Weg) vormt samen met het Katlijker Schar (aan de zuidkant) een natuurgebied met een oppervlakte van meer dan 400 hectare. Het natuurgebied is divers door de aanwezigheid van verschillende natuurtypen zoals bos, vennen en droge en natte heide. Naast oudere natuur bestaat een deel van het gebied uit betrekkelijk jonge natuur. Begin 90’er jaren is er aan weersijden van de toenmalige Katlijker Heide nieuwe natuur ontwikkeld, door het ontgraven van de bovengrond van de landbouwpercelen die er toen lagen. Van ongeveer negen hectare landbouwgrond is de voedselrijke bovengrond, met een dikte van 10 tot 15 centimeter, ontgraven om zo een voedselarmere uitgangssituatie voor nieuwe natuur te creëren. Daarnaast zijn er laagten gegraven en hoogten opgeworpen bij de verwerking van de ontgraven grond. De natuur in deze nieuwe gebieden heeft zich prachtig ontwikkeld. Er is veel variatie, zowel in hoogteligging, voedselrijkdom van de bodem als vegetatie en er zijn verschillende rode lijstsoorten in het gebied teruggekeerd zoals moeraswolfsklauw, stekelbrem en klokjesgentiaan. Uiteraard hoort hier ook een bepaalde fauna bij. Iets wat direct opviel bij het betreden van het nieuwe deel van de Katlijker Heide tijdens de excursie, was een aantal plekken met een vrijwel kale zandbodem met daarin vele kleine zandhoopjes, veroorzaakt bij het graven van nestgangen door bepaalde soorten bijen. Een rode lijstsoort onder de dagvlinders die voorkomt op het terrein rond de onbegroeide zandplekken, is het heideblauwtje. Tijdens de excursie werden zo’n 20 exemplaren waargenomen, terwijl het al aardig richting het einde van de vliegtijd van deze soort ging. Naast het voorkomen op de rode lijst is het heideblauwtje ook beschermd middels de flora- en faunawet. Gelukkig komt dit prachtige blauwtje in Zuidoost-Fryslân nog op verschillende plekken voor. Soms in zeer grote aantallen.

Een tweede blauwtje dat in aantal waargenomen werd is het icarusblauwtje. De rups van dit blauwtje leeft op verschillende klaversoorten en zal in het gebied ongetwijfeld op rolklaver zitten, een plant die op verschillende plekken in het gebied groeit.

Aan de rand van het terrein werden diverse eikenpages waargenomen, op locaties waar vuilboom in de bosranden staat, langs het pad aan de westzijde van het terrein. Distelvlinder, kleine vos, bruin en oranje zandoogje werden eveneens aan de randen waargenomen, maar ook midden op het terrein, op plekken met een ruigere vegetatie met jacobskruiskruid en distels. Dit zijn de hoger gelegen plekken die opgeworpen zijn bij de natuurontwikkeling en verwerking van de toen ontgraven grond. In totaal werden er 13 dagvlindersoorten tijdens de middagexcursie waargenomen. Dit waren er ongetwijfeld meer geweest als er wat minder wind had gestaan.

De excursie ging 's avonds, qua aantal excursiegangers, in ietwat afgeslankte vorm verder, waarbij op drie plekken werd gelicht. Daarnaast hadden Henk en Auke gesmeerd op bomen in het laantje bij het bedrijfsgebouw. Op de smeer werden 11 soorten nachtvlinders aangetroffen, waaronder het rode weeskind (*Catocala nupta*) en een exemplaar van de trekvlinder *Agrotis ipsilon*.

De locaties waar de lampen brandden lagen i.v.m. de nog steeds vrij harde wind, langs de westrand van het terrein, omdat hier enige beschutting was door het aanwezige bos. Voordat het donker was werden tijdens een wandeling al een aantal nachtvlinders waargenomen, waaronder het roodbonte heideuiltje (*Anarta myrtilli*) en verschillende exemplaren van de micro's *Celypha rufana* (familie Tortricidae, bladrollers) en *Platytes alpinella* (familie Pyralidae, grasmotten).

De weersomstandigheden waren in de avond helaas niet ideaal. Nadat de wind toch nog wat was gaan liggen werd het behoorlijk fris en vochtig, bij een heldere lucht. Toch werd er een behoorlijk aantal soorten nachtvlinders waargenomen, waaronder de interessante spanners *Euphyia unangulata* en *Ennomos erosaria*. Aardig hierbij te vermelden is dat *E. unangulata* door Henk en Auke in 1998 voor het eerst in Friesland gevangen werd, in het Katlijker Schar, aan de andere kant van Schoterlandse Weg! *E. erosaria* is juist een soort die de laatste jaren nog maar sporadisch in Friesland waargenomen wordt, terwijl de vlinder in het verleden vaker gezien werd. Zowel Henk en Auke als Andy hadden van deze spanner een exemplaar op het laken. (zie kleurenfoto op middenpagina).

In totaal werden er tijdens de avondexcursie precies 100 soorten nachtvlinders waargenomen, waaronder 12 soorten micro's. De moeite waard om hier even te noemen, naast de eerder genoemde soorten, zijn *Anticollix sparsatus*, *Furcula bifida*, *Notodonta tritophus* en *Hyphenodes humidalis*.

Een groot deel van de excursie vond plaats op het nieuwe deel van de Katlijker Heide, een gebied dat zich vanaf de ontgraving in 1992 prachtig heeft ontwikkeld. Het is een leefgebied voor vele soorten vlinders en ongetwijfeld een grote diversiteit aan andere insecten.

9 juli 2010: Nationale Nachtvlinder Nacht Siep Sinnema

De Nationale Nachtvlinder Nacht van 2009 op vrijdagavond 28 augustus is helaas voor het grootste deel letterlijk in het water gevallen. Zo kon Gerard Bergsma bij het bezoekerscentrum van SBB in Appelscha nog wel een dialezing houden over nachtvinders, maar door de aanhoudende regen was het opzetten van de vlinderlamp onmogelijk. Ook op de meeste andere locaties kwam weinig terecht van de voorgenomen nachtvlinderwaarnemingen. Harmen Westra kon in Ferwert, ondanks regen en wind, toch nog 9 belangstellenden welkom heten, maar het aantal nachtvindersoorten was helaas kleiner dan het aantal aanwezige mensen.

Voor het komende jaar is dan eindelijk een datum gekozen die veel gunstiger is voor het waarnemen van nachtvinders, namelijk vrijdagavond 9 juli. In die periode vliegen veel meer nachtvinders dan eind augustus en dat is voor het publiek dus veel aantrekkelijker. Zeker omdat je ook meer kans hebt op “spectaculaire” soorten zoals pijlstaarten. Een nadeel is natuurlijk wel, dat het wat laat donker wordt. Maar dat is op te lossen door andere activiteiten te plannen. Zo zullen we in de Kruidhof in Buitenpost eerst in het gebouw een presentatie geven over nachtvinders, die tegen de schemering is afgelopen. Daarna is het donker genoeg om met het laken en met stroop aan de slag te gaan. Als het maar droog weer is.....

Zes lampen in één gebied: de toegevoegde waarde die extra lampen leveren op het aantal waargenomen nachtvindersoorten Siep Sinnema

Tijdens de excursie van de Vlinderwerkgroep Friesland naar de Lendevallei op 4 juli werden in de schemering zes lakens opgesteld met bijbehorende lamp. In het artikel op bladzijde 10 zijn bijzonderheden te vinden betreffende de nachtvindersoorten die daarbij zijn waargenomen. De vlinderlampen stonden alle in een vergelijkbaar biotoop. De vraag rijst, of met zes lampen veel meer vlindersoorten worden gevangen dan met één of twee opstellingen. Uiteraard is het aantal waargenomen individuen op het laken evenredig met het aantal opstellingen, maar geldt dat ook voor het aantal soorten?

Er waren opstellingen van Gerrit Tuinstra, Henk en Auke Hunneman, Siep en Jannie Sinnema, Andy Saunders, Abel en Fransisca Jagersma en Gerard Bergsma. De aantallen waargenomen soorten varieerden enigszins per laken, maar in totaal werden 123 soorten macro-nachtvinders waargenomen.

Om te bekijken wat de toegevoegde waarde is van een extra opstelling, heb ik de aantallen soorten per opstelling vergeleken. Ik heb daarbij de opstellingen genoemd A,B,C,D, E en F.

Er waren 29 soorten, die slechts bij één laken werden waargenomen.

Er waren 23 soorten, die op twee lakens werden waargenomen.

Er waren 20 soorten, die op drie lakens werden waargenomen.

Er waren 15 soorten, die op vier lakens werden waargenomen.
 Er waren 15 soorten, die op vijf lakens werden waargenomen.
 Er waren 21 soorten, die op alle zes lakens werden waargenomen.
 Uit deze getallen is moeilijk af te leiden hoe het waargenomen aantal soorten afhangt van het aantal lakens.

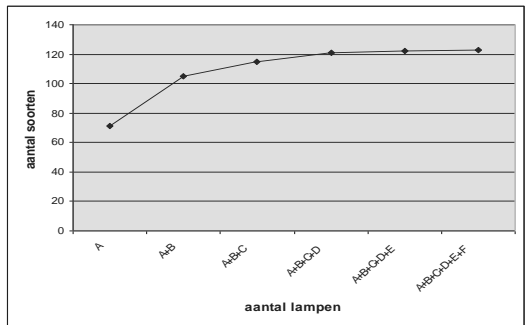
Daarom ben ik als volgt te werk gegaan:

- Bepaald hoeveel vlindersoorten laken A heeft waargenomen.
- bepaald hoeveel extra soorten laken B opleverde.
- bepaald hoeveel extra soorten daarna laken C opleverde, etc.

Als kanttekening kan nog worden gemeld, dat lamp F duidelijk minder soorten waarnam dan de overige lampen. Daarom is deze ook telkens als laatste toegevoegd.

Her resultaat staat in onderstaande tabel en is weergegeven in een diagram:

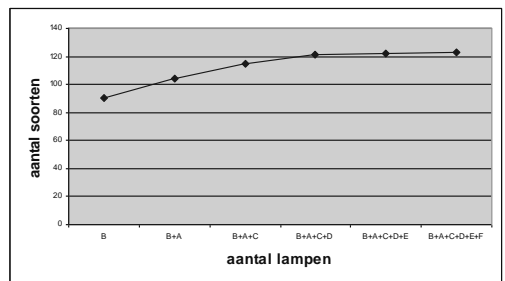
A	71	58%
A+B	105	85%
A+B+C	115	93%
A+B+C+D	121	98%
A+B+C+D+E	122	99%
A+B+C+D+E+F	123	100%

Duidelijk is te zien, dat met twee lakens al 85% van het totaal aantal waargenomen soorten van die avond wordt vastgesteld. Bij vier lakens en meer neemt het aantal soorten nog slechts met enkele procenten toe.

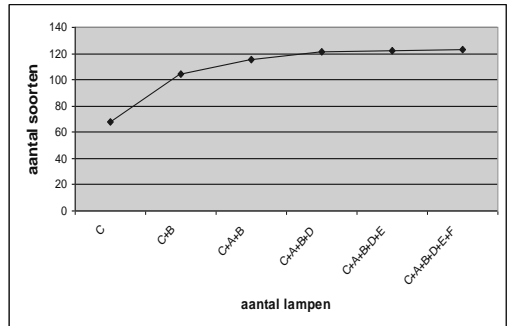
Nu kan bovenstaande conclusie afhangen van de volgorde waarin in dit onderzoekje de lakens worden bijgeteld. Daarom heb ik hetzelfde gedaan, maar nu eerst met alleen lamp B, dan B met lamp A, etc.

B	90	73%
B+A	104	85%
B+A+C	115	93%
B+A+C+D	121	98%
B+A+C+D+E	122	99%
B+A+C+D+E+F	123	100%

En tenslotte beginnen met lamp C, dan C samen met B , etc.
Dit levert het volgende beeld op:

C	68	55%
C+B	104	85%
C+A+B	115	93%
C+A+B+D	121	98%
C+A+B+D+E	122	99%
C+A+B+D+E+F	123	100%

Uiteraard is er een verschil in startwaarde, maar in elk van de diagrammen is te zien, dat met twee of drie lampen al zo'n 90 % is waargenomen.

De conclusie is duidelijk: met twee lampen krijg je in de Lendevallei al een behoorlijke dekkingsgraad wat betreft het aantal soorten nachtvlinders dat op een avond is waar te nemen.

Het laatste nieuws uit St. Nicolaasga Andy Saunders

In 2009 (januari tot begin oktober) heb ik 4 nieuwe macronachtvlinders in St. Nicolaasga gevangen.

Foto's: Andy Saunders.

Lycia hirtaria (Clerck 1759)

Dunvlerkspanner.

Datum: 11-april 2009.

Plaats: Achtertuin, met lichtval.

Deze spanner is niet zo'n gewone vangst hier in Friesland.

Oligia strigilis (Linnaeus 1758)
gelobd halmuiltje

Datum: 28-juni 2009

Plaats: Achtertuin, met lichtval.

Ik had deze uil voor het eerst in Sneek gevangen (1998). Maar nu dus ook in St.Nicolaasga.

Dryobotodes eremita (Fabricius 1775)
eikenuiltje

Datum: 19-september 2009.

Plaats: Achtertuin, met lichtval.

Geen verrassing voor St. Nicolaasga, want hier in het bos zijn veel eikenbomen.

Lymantria dispar (Linnaeus 1758)
plakker

Datum: 4- augustus 2009.

Plaats: Achtertuin, met lichtval.

Op de Voorjaarsbijeenkomst, op donderdag 16 april bij de Vlinderwerkgroep Friesland had ik rupsen van de plakker gekregen. Van deze rupsen zijn er in juni en juli hele kleine vlinders uitgekomen.

Ik heb geen vlinders los gelaten.

Ik was verbaasd dat ik op 4 augustus een mannetje van *L.dispar* in de lichtval vond. Deze vlinder was veel groter dan de uitgekweekte vlinders. Ik weet dat deze vlinder ook in Joure is gevangen. Ik kan dus met zekerheid zeggen dat deze vlinder wel een nieuwe soort voor St.Nicolaasga is.

Xestia c-nigrum (Linnaeus 1758)
zwarte-c-uil

Normaal vang ik tussen de 60 en 400 c-nigrums per jaar. Maar dit jaar heb ik tussen 19 mei en 27 september **725** vlinders in de lichtval gehad, dus 2009 was een heel goed jaar voor de *Xestia c-nigrum*.

Distelvlinderinvasie in 2009 John Boosman

Vanaf half mei tot begin juni 2009 werden niet alleen in Nederland, maar in heel Europa, massaal distelvlinders gezien. De voorjaarspopulatie werd geschat tussen de 10 en 50 miljoen. Volgens de Vlinderstichting betrof het waarschijnlijk een invasie uit het Marokkaanse Atlasgebergte. De omstandigheden waren in Noord-Afrika dit voorjaar zodanig (zware regenval en de sterke plantengroei die daarop volgt) dat de meeste distelvlinders naar het noorden trokken. Op miraculeuze wijze komen de vlinders die zullen gaan trekken allemaal op hetzelfde moment uit hun pop en beginnen direct met de trektocht zonder te paren.

Talrijker dan ooit staken ze met een stevige zuidenwind de Middellandse Zee over om dagen later, op 19 en 20 mei, ons land te bereiken. Een vaste trekroute volgen ze niet, want ze zijn overgeleverd aan de windrichting van hogere luchtstromingen. Zo'n trektocht gaat de vlinder niet in de koude kleren zitten. De kleuren van zijn mantel zijn geheel verschoten en aan de rafelige vleugels is te zien dat hij "op zijn tandvlees" ons land heeft weten te bereiken. Bij aankomst moet hij een geschikt territorium vinden en onmiddellijk op zoek gaan naar een partner. Na een wervelende dans vindt de paring plaats. Aangezien het leven van de distelvlinder (volgens Bink) slecht 25-60 dagen telt, was dat ook gelijk de laatste dans. Het vrouwtje zet de eitjes afzonderlijk af, meestal op de bovenzijde van bladeren van akkerdistels die in de volle zon groeien. Maar ook op de gewone klit en grote brandnetel worden wel eitjes afgezet. Vanaf half juli tot eind augustus waren bij mij in de tuin de nakomelingen van deze trekvlinder massaal op nectarplanten als koninginnekruid te vinden (49 exemplaren), echter niet op rottend fruit.

Ter vergelijking de verhouding van deze vlindersoort in voorjaar/zomer in mijn tuin over de afgelopen jaren:

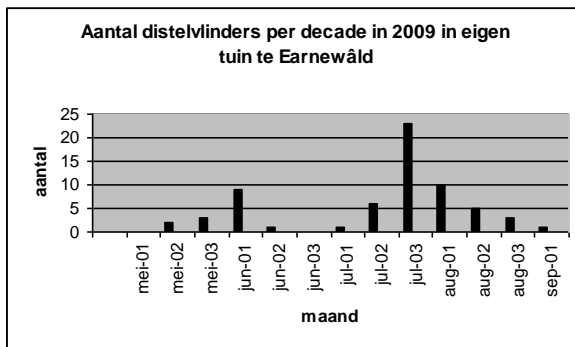
in 1999 0/5, in 2000 0/8, in 2005 0/0, in 2006 0/6, in 2007 1/5, in 2008 0/1, in 2009 15/49. Zie grafiek 1

Vóór ons huis, in het "Pettebosk" dat een onderdeel is van de Alde Feanen bij Earnewâld, vond ik op 24 september aan de onderzijde van het blad van akkerdistels zo'n 30 ingesponnen rupsen van deze vlinder op een oppervlakte van 10m x 40m. Dit is de 2^e generatie!. Ik ben benieuwd hoeveel vlinders we daarvan nog zullen zien. En als we een niet al te koude winter krijgen, zal dan de eerste distelvlinder hier overwinteren?

Volgens de Vlinderstichting leeft hij in dit spinsel van de bladeren. Alleen de hardste nerven blijven intact. Als er meerdere rupsen op dezelfde plant leven, wordt de hele plant kaalgevreten. Zijn er teveel rupsen dan verhongert een deel. Na de laatste vervelling leeft de rups open en bloot op de waardplant. De verpopping vindt plaats in een los spinsel van bladeren, meestal op een plant in de buurt van de waardplant. Tot nu toe vond ik slechts 1 plant met 3 rupsen erop.

De nieuwe generatie is mooi helder gekleurd. Slechts een klein gedeelte van de in Nederland geboren generatie zal de terugtocht naar Afrika maken.

Volgens de Vlinderstichting worden in Nederland slechts weinig trekkende vlinders waargenomen. Zo vlogen in 1996 271 vlinders binnen twee uur langs de Hondsbossche Zeewering in zuidelijke richting. Vermoedelijk was de soort vroeger zeldzamer dan nu.

Grafiek 1.

Na de piek in juni duurde het landelijk 7 weken voordat de vervolggeneratie in juli piekte. Bij mij was dat na 8 weken het geval.

Aberratie distelvlinder en kleine vos waargenomen in 2009 Gerrit Tuinstra

Wie zich bezig houdt met vlinders heeft ongetwijfeld wel eens gehoord van de term “aberratie”. Maar wat betekent aberratie nou eigenlijk? Heel letterlijk betekent het afwijking. Zoek maar eens op in een woordenboek of encyclopedie. De term wordt niet alleen in de entomologie gebruikt, maar ook op diverse andere terreinen, bv. onder medici of in de natuurkunde. Zo worden afwijkingen in beelden, veroorzaakt door lenzen, ook aberraties genoemd. Bij het zoeken naar de juiste betekenis van het woord aberratie in de vlinderwereld, kwam ik terecht op de website British Butterflies and other Wildlife. Hier wordt de term aberratie als volgt beschreven: een aberratie is een variatie in het vleugelpatroon van een vlindersoort, die op bepaalde punten afwijkt van het normale patroon van die vlindersoort. Tevens wordt hier beschreven dat aberraties normaal gesproken erg zeldzaam zijn, maar dat sommige aberraties zich toch wat regelmatig voordoen.

De term wordt toegepast bij die variaties die maar zelden optreden, als gevolg van een foutje in de ontwikkeling van de vlinder. Naast aberraties kennen we bij vlinders ook “vormen”. Dit zijn variaties, binnen een bepaalde vlindersoort, die gewoonlijk voorkomen. Twee voorbeelden hiervan zijn de beervlinder *Cybosia mesomella*, die zowel een lichtgrijze als een gele vorm kent, en lichte en donkere vorm van de uil *Apamea crenata*. (voor kleurenfoto's: zie middenpagina)

In het verleden kregen vormen en aberraties een naam. Variaties op het normale ofwel meest voorkomende uiterlijk van een vlinder (de zgn. nominaatvorm, ook wel “forma typica” genoemd) werden dus benoemd. Zo kreeg de gele vorm van de eerder genoemde beervlinder de naam *Cybosia mesomella* f. *flava*, waarbij de “f” voor forma ofwel vorm staat. De Catalogus der Nederlandse Macrolepidoptera van B.J. Lempke staat vol met beschrijvingen van variaties, veelal meerdere per soort. Een aardig voorbeeld van variaties binnen een soort is die van de kleine vos. In de catalogus (vierde supplement) worden door Lempke maar liefst 44 variaties van de kleine vos beschreven. Het gaat daarbij om kleurvormen en vormen van tekening op de bovenzijde van voorvleugel, achtervleugel of beide. Daarnaast wordt er een variatie op afmeting beschreven; *Aglais urticae* f. *urticoides* is een dwergvorm. “Beslist niet gewoon, maar van vrij veel vindplaatsen bekend”. Bij de vorm *salmonicolor* is de grondkleur van de bovenzijde roze.

Een zeer afwijkende aberratie, op basis van de tekening van de bovenzijde van zowel de voor- als de achtervleugel, is *Aglais urticae* f. *ichnusioides*. Tot deze vorm behoren volgens Lempke ook de vormen *atrebatensis*, *semi-ichnusioides* en *semi-nigra*. Lempke's beschrijving van f. *ichnusioides* is als volgt:

“Op de voorvleugels de tweede en derde costaalvlek samengesmolten tot één grote vlek, terwijl de twee discaalvlekken ontbreken; op de achtervleugels de roodachtige submarginaalband gereduceerd, variërend van een vrijwel normale band doorsneden door zwarte aderen tot een rij kleine rode vlekjes. Deze twee vormen zijn door alle mogelijke overgangen met elkaar verbonden. De blauwe manen op de achtervleugels kunnen aanwezig zijn, maar ze kunnen ook gedeeltelijk of geheel ontbreken. Een zeer bekende, zeldzame, maar vrijwel zeker erfelijke vorm.”

Het was vroeger niet alleen “een sport” om vormen en aberraties te beschrijven en te benoemen, maar ook om ze te kweken. Dit blijkt wel uit de volgende tekst, overgenomen uit het vierde supplement van de catalogus van Lempke, bij de soorttekst van de kleine vos:

“De infrasubspecifieke variabiliteit is zeer groot, wanneer men afgaat op het aantal in de literatuur beschreven vormen, maar de algemene ervaring is, dat afwijkingen van enige betekenis slechts heel zelden voorkomen. Kweken van grote aantallen rupsen met het doel op die manier een mooie variabele serie te

verkrijgen, levert maar heel zelden een gunstig resultaat op. Ook in het buitenland heeft men dit opgemerkt. Valentine kweekte in 1923 8000 rupsen, die slechts 2 aberraties van betekenis opleverden en ongeveer een dozijn “polaris” (*een beschreven vorm*). Sheperd kweekte in hetzelfde jaar ruim 5000 rupsen van de eerste generatie op en ongeveer 2000 van de tweede. De eerste groep leverde 37 “polaris” en andere afwijkingen op, de tweede 13 exemplaren van verschillende vormen. Hij noemt het resultaat “not encouraging”. Ochman vond onder ongeveer 2000 exemplaren slechts een zeer geringe variatie.

Toch kan het toeval de kweker ook wel eens heel gunstig zijn. Westerneng kweekte een klein serietje rupsen van Weesp op, die vrijwel alle afwijkende vlinders opleverden. Hetzelfde wordt bericht door Stutton, die in 1942 een klein nest rupsen uit de omgeving van Birmingham opkweekte. En Birch kweekte in 1941 en 1942 vele duizenden rupsen op, waarvan hij het resultaat “very encouraging” vond, wat ook blijkt uit zijn lange lijst van vormen, die hij onder de vlinders aantrof. De moeilijkheid is nu eenmaal, dat men aan de rupsen niet kan zien, hoe hun genetische constitutie is.”

Aan de rupsen is dus niet te zien of deze later afwijkende vormen van de vlinder leveren. Bij bepaalde vormen zal het uiterlijk van het imago niet heel erg verschillen van de normale vorm en zal de vlinder ook niet heel erg opvallen tussen “normale” soortgenoten. Bij andere vormen is dit wel degelijk het geval, zoals bij de aberratie *semi-ichnusoides*, die volgens Lempke behoort tot *f. ichnusoides* (zie hierboven). Dit bleek tijdens de koffiepauze op m’n werk, op 9 september in Beetsterzwaag. Vlak voor het raam van de kantine staat een vlinderstruik, waar op die dag o.a. een aantal kleine vossen op zat. Eentje was duidelijk anders gekleurd en getekend dan de gebruikelijke kleine vos en viel erg op tussen de andere vlinders. Het exemplaar werd verzameld en er werd een foto van gemaakt. Kars Veling van De Vlinderstichting kon me vertellen dat het om de aberratie *semi-ichnusoides* gaat. Op internet zijn een aantal foto’s te vinden van deze zeldzame, zeer afwijkende vorm van de kleine vos, bv. op de website UK Butterflies en de website van het Natural History Museum.

Toen ik tijdens een bestuursvergadering van onze werkgroep vertelde over m’n waarneming van deze aberratie, liet Gerard Bergsma een artikel zien uit de Nieuwe Ooststellingwerper van augustus 2009. In aflevering 1437 van de rubriek “Onze Natuur” schrijft Philip Zeinstra over een bijzondere distelvlinder, waargenomen en gefotografeerd door Wieb van der Heide uit Fochteloo, in z’n tuin op 15 augustus. Ook hier bleek het te gaan om een zeldzame aberratie, namelijk *Vanessa cardui f. rogeri*. Vreemd genoeg wordt deze aberratie door Lempke niet in zijn Catalogus der Macrolepidoptera genoemd. Is deze pas later beschreven?

Het mag duidelijk zijn dat de vlinderwaarnemer een behoorlijke dosis geluk nodig heeft om een aberratie *rogeri* of *semi-ichnusoides* te treffen. Toch moet men het wel hebben van een vlinderseizoen zoals in het afgelopen jaar, 2009. Zeker wat betreft de distelvinder. De trekvlindersoort was dit jaar ontzettend algemeen en kon overal worden gezien. Met zoveel vlinders heb je natuurlijk een wat grotere kans op een afwijkende vorm. Ook de kleine vos was dit jaar goed vertegenwoordigd in Friesland!

Geraadpleegde literatuur en websites:

Tijdschrift voor entomologie; deel 99, aflevering 4, 1956; Catalogus der Nederlandse Macrolepidoptera (vierde supplement); B.J. Lempke.

Tijdschrift voor entomologie; deel 104, aflevering 8, 1961; Catalogus der Nederlandse Macrolepidoptera (achtste supplement); B.J. Lempke.

Website "British Butterflies and other Wildlife";

<http://www.britishbutterflies.co.uk/asp/aberrations.asp>; Steven Cheshire.

Website "Vlindernet";

<http://www.vlindernet.nl/vlindersalgemeen.php?id=38#kop89>; onderdeel

Naamgeving algemeen; W.N. Ellis.

Website "UK Butterflies";

http://www.ukbutterflies.co.uk/species.php?vernacular_name=Small%20Tortoises%20hell.

Website Natural History Museum; <http://www.nhm.ac.uk/jdsml/research-curation/research/projects/cockayne/taxon.dsm1?taxonID=8074&taxon=Aglais%20urticae>; (Websites geraadpleegd op 13 oktober 2009.)

Ledenmutaties:

Nieuwe leden:

De heer H. Lootsma
Paulus Akkermanwei 28
8915 KD Leeuwarden
Tel. 058 – 2166106

De heer K. Boele
Remmingaweg 48
9751 VR Haren
Tel. 050 - 5370110

Adreswijziging:

De heer H. Hunneman
De Warring 38
8447 EC Heerenveen
Tel. 0652478339

Uitgeschreven als lid:

De heer S. Hamstra – Leeuwarden
De heer P. Huisman - Wijnjewoude
De heer R. Kreetz - Donkerbroek

Vlinderwerkgroep Friesland

Bestuur

Siep Sinnema	voorzitter Sparjeburd 29 tel. 0516-471222	8409 CK Hemrik s.g.sinnema@orange.nl
Gerard Bergsma	secretaris Bosweer 29 tel. 0516-432414	8426 GS Appelscha bergsmagj@cs.com
Luut de Zee	penningmeester Martrihoeve 26 tel. 0513 - 795028	8502 CZ Joure luut.de.zee@zonnet.nl
Jannie Sinnema-Bloemen	bestuurslid Sparjeburd 29 tel. 0516-471222	8409 CK Hemrik s.g.sinnema@orange.nl
John Boosman	bestuurslid Koaidyk 5 tel. 0511-539238	9264 TT Earnewâld john.boosman@wanadoo.nl
Gerrit Tuinstra	bestuurslid De Twee Gebroeders 214 tel. 0512-518246	9207 CB Drachten gerrittuinstra@wanadoo.nl
Contributie	€ 5,00 per jaar. Girorekening 7223259 t.n.v. L.D. de Zee, Joure	
Redactieadres	Sparjeburd 29 8409 CK Hemrik e-mail adres: s.g.sinnema@orange.nl info@vlinderwerkgroepfriesland.nl	
Vlinderwerkgroep Friesland op internet:	www.vlinderwerkgroepfriesland.nl	
e-mail adres:	info@vlinderwerkgroepfriesland.nl	

Noteer deze data in uw agenda!

- zaterdag 7 nov   Bijeenkomst sectie Ter Haar te Schoonrewoerd.

- zondag 15 nov   Najaarsbijeenkomst Vlinderwerkgroep Friesland in de Fûgelhelling te Ureterp, aanvang 14.00 uur.

- zaterdag 16 jan   Determinatiedag bij familie Sinnema te Hemrik, aanvang 11.00 uur.

- zondag 31 jan   Bijeenkomst NEV-Noord in de Naturij te Drachten.

- zaterdag 13 feb   Winterbijeenkomst NEV.